

Pathology of the Judicial System in the "Regulations on the Procedure for Forming and Handling Disciplinary Offenses of Faculty Members of Islamic Azad University and Sama Educational Institutions"

Hasan Aslani¹, Nader Mirzadeh Kohshahi *²

¹ PhD Student, Public Law, Faculty of Law, Theology and Political Science, Research Sciences Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, Email: hasanaslani54@gmail.com

* Corresponding Author, Associate Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran, Email, mirzadeh@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:
Received 20 October 2024
Received in revised form 20 December 2024
Accepted 6 January 2024
Available online 25 March 2025

Keywords:
Fair trial, Disciplinary Offenses Regulations, Islamic Azad University, Faculty Members, Punishment

ABSTRACT

Research Objective: To examine the compliance of the "Regulation on the Procedure for Formation and Handling of Disciplinary Offenses of Faculty Members of Islamic Azad University" (approved in 2019) with fair trial criteria in the pre-trial, during the trial, and after the trial stages, and to identify its shortcomings.

Research Method: This research was conducted using a descriptive-analytical and library method. In this method, the text of the aforementioned regulation was analyzed and compared with human rights standards related to fair trial on a case-by-case basis.

Findings: The research findings show that this regulation, despite some advantages, has major shortcomings in the field of observing the principles of fair trial. The most important of these shortcomings are categorized into the following three areas:

1. Defects in guaranteeing the rights of defense: The rights of defense of the accused are not specified and implemented in a binding manner.
2. Weakness in the independence and impartiality of the investigation panels: The composition of the investigation panels is subject to management intervention, the presence of a lawyer is not mandatory in all meetings, there is no clear mechanism for managing conflicts of interest, and expert opinion is not used in specific cases.
3. Lack of predictability and accountability: Specific dates for the hearing and issuance of a verdict are not foreseen, the criteria for proportionality of punishments are unclear, there is no effective post-trial supervision, the rules for retrial are not desirable, and the right to compensation for damages resulting from the board's mistake is not recognized.

Conclusion: The overall conclusion of the research is that the current regulations require a fundamental revision to guarantee the fundamental rights of faculty members and improve the quality of disciplinary proceedings. This review should be carried out in order to address the identified shortcomings and focus on the three issues mentioned in the findings (guaranteeing the rights of defense, strengthening independence and impartiality, and increasing predictability and accountability).

Cite this article: Aslani, Mirzadeh Koshahi, Hassan, Nader. (2025). Pathology of the judicial system in the "Regulations on the formation and handling of disciplinary offenses of members of the faculty of Islamic Azad University and SAMA educational institutions", *Modern Research in Islamic Humanities Studies*, Volume 3, Number 6, 365-382. <http://doi.org/10.22034/api.2025.731572>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/api.2025.731572>

Publisher: University of Lorestan.

1. Introduction

This study critically examines the procedural fairness of the disciplinary system for faculty members at the Islamic Azad University, as governed by its 2019 By-Laws. It posits that a fair disciplinary process is fundamental to safeguarding the rights and fundamental freedoms of academics, whose professional standing and reputation are at stake

1.2. Research Questions

The primary research question is:

1. What are the main deficiencies and shortcomings within the disciplinary procedural system established by the Islamic Azad University's 2019 By-Laws?

2. Literature Review

While previous domestic research has identified general flaws in disciplinary procedures for faculty at other universities—such as lack of independence, insufficient reasoning in verdicts, and weak oversight—this article identifies a gap in the literature. It notes the absence of a specialized, systematic critique of the specific procedural framework governing Islamic Azad University.

3. Methodology

This research employs a descriptive-analytical method, utilizing library resources to dissect the By-Laws. The analysis is structured around the three key stages of the disciplinary process: pre-trial, trial, and post-trial.

4. Results

The analysis reveals significant systemic deficiencies across all three stages:

- **Pre-Trial:** Lack of clear standards for notifying the accused, insufficient preliminary investigations, inadequate content of the indictment, and failure to explicitly guarantee rights such as legal counsel, access to the case file, and the right to silence.
- **Trial:** A structurally compromised independence of disciplinary committees due to the dominance of university administrators; an indeterminate sentencing system within penalty degrees that violates the principle of proportionality; non-mandatory in-person hearings; undefined timelines for proceedings; and a lack of explicit standards for reasoned and evidence-based verdicts.
- **Post-Trial:** The absence of an independent, external oversight body; the lack of a distinct legal avenue for case reopening (*revision*) at the request of the affected faculty member; and no clear right to compensation for damages caused by the disciplinary committee's errors.

5. Conclusion

The disciplinary procedural system for faculty at Islamic Azad University, despite some advancements, suffers from critical flaws that undermine its fairness and compliance with international standards of due process. The article concludes by proposing key reforms, including ensuring the structural independence of disciplinary committees, explicitly codifying defense rights, establishing fixed timelines, creating determinate sentencing guidelines,

introducing an independent oversight mechanism, and establishing a clear legal basis for case reopening and compensation.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

آسیب‌شناسی نظام دادرسی در «آیین‌نامه نحوه تشکیل و رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی و آموزشکده‌های سما»

حسن اصلانی^۱، نادر میرزاده کوهساهی^{۲*}

^۱ دانشجوی دکتری، حقوق عمومی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، ایمیل: hasanaslani54@gmail.com

^{۲*} دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، ایمیل: mirzadeh@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

کلیدواژه‌ها:

دادرسی منصفانه، آیین‌نامه تخلفات انتظامی، دانشگاه آزاد اسلامی، اعضای هیأت علمی، مجازات

هدف پژوهش: بررسی میزان انطباق «آیین‌نامه نحوه تشکیل و رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی» (مصوب ۱۳۹۸) با معیارهای دادرسی منصفانه در مراحل پیش از رسیدگی، حین رسیدگی و پس از رسیدگی، و شناسایی کاستی‌های آن.

روش پژوهش: این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای انجام شده است. در این روش، متن آیین‌نامه مذکور تحلیل و با استانداردهای حقوق بشری مربوط به دادرسی منصفانه، مقایسه موردی شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این آیین‌نامه، با وجود برخی مزایا، در زمینه رعایت اصول دادرسی منصفانه دارای کاستی‌های عمده‌ای است. مهم‌ترین این کاستی‌ها در سه محور زیر دسته‌بندی شده‌اند:

۱. نقص در تضمین حقوق دفاعی: حقوق دفاعی متهمان به صورت الزام‌آور تصریح و اجرا نمی‌شود.
۲. ضعف در استقلال و بی‌طرفی هیأت‌های رسیدگی: ترکیب هیأت‌های رسیدگی تحت مداخله مدیریتی است، حضور حقوقدان در تمام جلسات الزامی نیست، مکانیسم روشنی برای مدیریت تعارض منافع وجود ندارد و در پرونده‌های خاص از نظر کارشناسی استفاده نمی‌شود.
۳. کم‌بودن پیش‌بینی‌پذیری و پاسخ‌گویی: مواعد مشخصی برای رسیدگی و صدور رأی پیش‌بینی نشده، معیارهای تناسب مجازات‌ها مبهم است، نظارت پسینی مؤثر وجود ندارد، قواعد اعاده دادرسی مطلوب نیست و حق جبران خسارت ناشی از اشتباه هیأت به رسمیت شناخته نشده است.

نتیجه‌گیری: نتیجه کلی پژوهش این است که آیین‌نامه فعلی برای تضمین حقوق بنیادین اعضای هیأت علمی و ارتقای کیفیت دادرسی‌های انتظامی نیازمند بازنگری اساسی است. این بازنگری باید در راستای رفع کاستی‌های شناسایی شده و با محوریت موارد سه‌گانه ذکر شده در یافته‌ها (تضمین حقوق دفاعی، تقویت استقلال و بی‌طرفی، و افزایش پیش‌بینی‌پذیری و پاسخ‌گویی) انجام پذیرد.

استناد: اصلانی، میرزاده کوهساهی، حسن، نادر. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی نظام دادرسی در «آیین‌نامه نحوه تشکیل و رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه

آزاد اسلامی و آموزشکده‌های سما، پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، جلد ۳ شماره ۶، ۳۶۵-۳۸۲

<http://doi.org/10.22034/api.2025.731572>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

۱- مقدمه

تضمین نظام دادرسی منصفانه در گرو طراحی قواعدی است که رعایت حقوق طرفین در فرایند دادرسی را تضمین می‌کند (رایجیان اصلی، ۱۳۹۳: ۱۲۳). ضرورت تضمین دادرسی منصفانه در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و به‌ویژه در کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر مبنا و محور همگرایی و یکنواخت‌سازی قواعد آیین دادرسی در حوزه‌های مختلف شده است (یاوری، ۱۳۸۳: ۳؛ رایجیان اصلی، ۱۳۹۳: ۱۲۳). نظام حقوقی حاکم بر رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی نیز از این قاعده مستثنا نیست و زمانی هیأت‌های رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی با معیارهای دادرسی منصفانه انطباق خواهند داشت که حاوی قواعدی باشند که حقوق طرفین در فرایند دادرسی را احقاق کنند. اهمیت این مسئله در خصوص اعضای هیأت علمی دوچندان است زیرا این قشر از اجتماع، شأن و جایگاه ویژه‌ای در بافت جامعه دارند و اگر نظام حاکم بر رسیدگی به تخلفات ایشان به درستی طراحی نشود و یا با مرور زمان نظام حاکم بر رسیدگی به تخلفات آسیب‌شناسی نشود، بیم آن می‌رود که شأن و حیثیت اساتید دانشگاه آسیب ببیند و نظام حقوقی حاکم نه‌له بلکه علیه ایشان باشد. به عنایت به حقیقت فوق، مطالعه و آسیب‌شناسی نظام حاکم بر تخلفات اعضای هیأت علمی، خواه منشأ آن نظام قانون باشد یا مصوبه یک وزارتخانه یا یک مؤسسه عمومی یا شورای عالی انقلاب فرهنگی، واجد اهمیت بسیاری است؛ خصوصاً آنکه رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی اصولاً در صلاحیت محاکم دادگستری و نهاد قضایی قرار ندارد، بلکه غالباً در هر نهاد یا سازمان، «مرجع اختصاصی» رسیدگی با ماهیت ترافعی و به‌موجب قانون پیش‌بینی می‌شود (هداوند و آقایی‌طوق، ۱۳۹۵: ۶۰). این مراجع اختصاصی از حیث وصف و کارکرد، در عداد «مراجع قضایی» به‌معنای اخص محسوب نمی‌شوند و عنوان «مرجع قضایی» بر آنان صادق نیست (نجاتخواه، افشاری و موسوی‌زاده، ۱۳۹۶: ۲۱۳). بر همین منوال، رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی نیز در صلاحیت هیأت‌های اختصاصی مستقر در دانشگاه آزاد اسلامی است که چارچوب آن ذیل «آیین‌نامه نحوه تشکیل و رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی و آموزشکده‌های سما مصوب: ۱۳۹۸/۰۸/۱۴» (که از این پس آیین‌نامه خوانده می‌شود)، تعیین شده است.

تحلیل و نقد نظام رسیدگی در آیین‌نامه مزبور علی‌رغم مزیت‌ها و نقاط قوتی که دارد در هیچ نوشته‌ای به‌طور تخصصی و نظام‌مند در بوته نقد و تحلیل قرار نگرفته است. این در حالی است که پیشینه پژوهش‌های داخلی در حکایت از این دارد که در حوزه‌های دیگر نظام حاکم بر تخلفات آسیب‌شناسی شده است. برای مثال، در خصوص رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های کشور و نه دانشگاه آزاد، محققین علایی و براتی با تمرکز بر کارویژه‌ها و رویه‌های هیأت‌های رسیدگی، به کاستی‌های تضمینات دادرسی منصفانه از قبیل استقلال و بی‌طرفی مرجع، کفایت استدلال آراء، صراحت ضوابط آیین دادرسی و امکان نظارت مؤثر اشاره کرده‌اند (علایی و براتی، ۱۳۹۸: ۹-۳۳)؛ از سوی دیگر، پژوهشگران صادقی‌مقدم و میرزاده‌کوهشاهی با تبیین نظام‌مند «آیین رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی» نظام حاکم را در بوته سنجش و نقد علمی قرار داده‌اند (صادقی‌مقدم و میرزاده‌کوهشاهی، ۱۳۹۷).

با نظر به مطلب فوق، نگارندگان به دنبال پاسخ به این پرسش هستند که «نظام دادرسی در «آیین‌نامه نحوه تشکیل و رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی و آموزشکده‌های سما» با چه ایرادات و کاستی‌هایی مواجه است؟» و مفروض آن است که نظام دادرسی در آیین‌نامه در هر سه مرحله دادرسی یعنی پیش‌رسیدگی، رسیدگی و پس‌رسیدگی واجد کاستی‌هایی است که بر احقاق حقوق اولیه و تضمین آزادی‌های بنیادین اعضای هیأت علمی تأثیر می‌گذارد. به مقتضای آنچه گذشت این نوشته بر آن است با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای آیین‌نامه را در چهار گفتار به رشته تحلیل درآورد: نخست، نظام حاکم بر آیین‌نامه تشریح و تحلیل انتقادی می‌شود و سپس در سه گفتار بعد، وضعیت آیین‌نامه در سه مرحله پیش‌رسیدگی، رسیدگی و پس‌رسیدگی مطالعه می‌شود.

۱- هیأت‌های رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی

هر نظام دادرسی را نخست باید در آینه ساختار دادرسی و آیین آن نگریست. ترکیب، صلاحیت و استقلال هیأت‌ها اگر بر مدار استقلال و بی‌طرفی نباشد، دادرسی مطلوب نخواهد بود. در این گفتار، مرجع رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی طرح و بحث می‌شود.

بند اول - مرجع رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی

در دانشگاه آزاد اسلامی، چارچوب اختصاصی رسیدگی انتظامی اعضای هیأت علمی در آیین‌نامه مستقر است. آیین‌نامه تعریف ماهوی عام از «تخلف» ارائه نمی‌شود و صرفاً ارتکاب یکی از مصادیق مندرج در ماده: ۶ را تخلف می‌شمارد (ماده: ۱ بند ۱-۷ و ماده: ۶)؛ مجازات‌ها نیز متناسب با شدت در سه «درجه» تنظیم شده‌اند (ماده: ۷). مراجع اختصاصی مزبور در آیین‌نامه عبارت‌اند از هیأت‌های بدوی استان و بدوی دانشگاه، هیأت تجدیدنظر و هیأت عالی تجدیدنظر که ترکیب و نصاب و شیوه‌گزینش اعضا در ماده: ۳ و رسمیت و اکثریت جلسات در ماده: ۴ تصریح شده و جهات رد صلاحیت در ماده: ۵ آمده است.

آغاز رسیدگی منوط به ارجاع مقامات صالح یا شکایت ذی‌نفع است (ماده: ۱۳) و شاکی باید شرایط شکلی ماده: ۱۴ را رعایت کند؛ مواعد و تضمین‌های شکلی نیز بدین‌قرار است: ابلاغ ظرف ۷۲ ساعت (بند: ۱ ماده: ۱۵)، مهلت دفاع ۱۰ روزه قابل تمدید (بند ۱۵-۲)، و تصمیم‌گیری ظرف ۱۰ روز پس از دریافت دفاعیه یا انقضای مهلت (بند ۱۵-۳)، با الزام به صدور رأی مستدل واجد عناصر ماده: ۱۹ و قابلیت اعتراض ظرف ۲۰ روز (بند ۱۵-۴ و ۱۵-۵). به‌علاوه، نظارت پسینی در فصل ششم پیش‌بینی شده است؛ اختیار تعلیق اجرای حکم مغایر و ارجاع برای رسیدگی مجدد توسط مدیریت نظارت و هماهنگی هیأت‌ها (ماده ۳۳).

بنا بر مراتب فوق باید گفت که تعریفی جامع و مانع از «مرجع رسیدگی به تخلفات انتظامی» در ادبیات حقوقی به‌ندرت عرضه شده است (گرچی از ندریانی و فتحی، ۱۳۹۴: ۳۳) و در دانشگاه آزاد اسلامی، ساختار دو درجه‌ای با مرجع عالی به‌طور صریح در مواد ۳ و ۴ آیین‌نامه ۱۳۹۸ تبیین شده است: هیأت‌های بدوی (استان و سازمان مرکزی) برای رسیدگی نخستین، هیأت تجدیدنظر (سازمان مرکزی) و هیأت عالی تجدیدنظر برای جهات استثنایی بازنگری (مواد ۲۶ و ۲۷). به‌جای اتکاء به سازوکارهای برون‌دانشگاهی، اداره و مدیریت نظارت و هماهنگی هیأت‌ها نقش هم‌تراز «نظارت عالی» را درون نظام دانشگاهی ایفا می‌کند و با ابزارهای فصل ششم (مواد ۳۰ تا ۳۳) وحدت رویه و انطباق آراء با آیین‌نامه را پی می‌گیرد؛ این طراحی در عین هماهنگی با منطق تفکیک صلاحیت‌های اداری و قضایی در نظام ایرانی (شیروی، ۱۳۸۵: ۲۳۳)، با آموزه‌های تطبیقی نیز سازگار است و در مرزبندی مراجع به‌ویژه به الگوی دادرسی اداری مستقل نزدیک می‌شود (الیوت و ورنون، ۱۳۸۳: ۱۶۰-۱۴۷).

بند دوم - تخلف انتظامی در آیین‌نامه رسیدگی به تخلفات

وقتی از تخلف انتظامی صحبت به میان می‌آید، در قوانین مختلف تعریف ماهوی و عام از «تخلف انتظامی» وضع نشده و رویکرد قانون‌گذار بر احصاء مصادیق استوار بوده است (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۷: ۱۵۲). با این حال در برخی موارد نظیر ماده: ۲ «دستورالعمل رسیدگی به تخلفات اداری» مصوب: ۱۳۷۸/۰۴/۰۸ هیأت عالی نظارت، تعریفی از تخلف انتظامی ارائه کرده و «تخلف اداری» را ارتکاب اعمال و رفتار نادرست مستخدم و عدم رعایت نظم و انضباط اداری (منحصر به موارد مقرر در قانون) دانسته و آن را به دو قسم «قصور» (کوتاهی غیرعمدی در انجام وظایف) و «تقصیر» (نقض عمدی قوانین و مقررات) تقسیم می‌کند.

با این همه، در آیین‌نامه تعریف ماهوی مستقلی ارائه نشده و بند ۱-۷ ماده: ۱ «تخلف» را صرفاً ارتکاب یکی از موارد مندرج در فصل دوم، ماده: ۶ اعلام می‌کند؛ بدین‌سان، شالوده تعریف، احصایی و مصداق‌محور است و انواع تخلفات در سه «نوع» از حیث شدت (نوع اول، دوم، سوم) طبقه‌بندی شده و متناسب با آن، ماده: ۷ سه «درجه» مجازات مقرر می‌دارد.

علی‌رغم حقیقت فوق، در مقام تبیین مفهوم تخلف در آیین‌نامه می‌توان گفت: «تخلف انتظامی» هر فعل یا ترک فعل دارای ضمانت‌اجرایی است برخلاف شرع، اخلاق عمومی یا الزامات حرفه‌ای اعم از عمدی یا غیرعمدی؛ مشروط به اینکه برای آن در مقررات ذی‌ربط ضمانت اجرا پیش‌بینی شده باشد. این نکته را باید افزود که معیار دوگانه قصور و تقصیر ابزار تحلیلی روشنی است که برای تفکیک خطاهای غیرعمدی از نقض‌های عامدانه فراهم شده است و در آیین‌نامه انتظامی دانشگاه می‌توان در مقام تفسیر و اجرای ماده ۷ از دوگانه مفهومی مزبور بهره‌گیری؛ توضیح آنکه اعمالی که ماهیت «قصور» دارند غالباً با مجازات‌های درجه اول متناسب‌اند و مصادیق «تقصیر» ذیل انواع دوم و سوم آمده که مستلزم مجازات‌های شدیدتر است.

بند سوم - غیرمعین بودن نظام مجازات در آیین‌نامه

بر بنیاد تمایز کلاسیک میان «مجازات معین» و «مجازات غیرمعین»، در نخستین شیوه قانونگذار برای هر تخلف کیفی مشخص و منصوص مقرر می‌کند؛ در دومی، عناوین تخلفات در ماده‌ای واحد احصاء می‌شود و تعیین کیفر به صورت درجات در ماده‌ای

جداگانه به مرجع رسیدگی واگذار می‌گردد. آیین‌نامه پیش‌رو طریق دوم را اختیار کرده است: ماده: ۶ تخلفات را در سه «نوع» فهرست می‌کند و هر «نوع» را مشمول «درجه» متناظر از ماده ۷ می‌سازد،^۱ در حالی که ماده: ۷ سلسله مجازات را از «تذکر» و «توبیخ» و «کسر حقوق» تا «انفصال موقت یا دائم» برمی‌شمارد. بدین منوال، گزینش مجازات دقیق درون هر درجه به تشخیص هیأت محول است؛ از این رو ساختار آیین‌نامه «غیرمعین درون‌درجه‌ای» است: پیوندی میان نوع تخلف و درجه مجازات برقرار می‌کند، لیکن معیار الزام‌آور برای انتخاب میان چند کیفر هم‌درجه مقرر نمی‌دارد.

از منظر اصول دادرسی منصفانه و اصل تناسب، این چیدمان بیم ناهمسانی، کاهش پیش‌بینی‌پذیری و اخلال در تناسب جرم و مجازات را در پی دارد. نمونه آن «عدم رعایت شوونات شغلی و اخلاقی و آیین‌نامه آراستگی... در محیط اجتماعی و فضای مجازی» است که در ماده ۶ (نوع اول، بند ۵) به «درجه اول» ارجاع می‌شود، بی‌آنکه معیاری برای انتخاب میان «تذکر شفاهی» تا «کسر حقوق» یا «منع موقت تدریس اساتید مدعو» در ماده ۷ (درجه اول) پیش‌نهاده باشد؛ همین اشکال درباره برخی مصادیق شدیدتر در نوع دوم و سوم ماده ۶ و کیفرهای سنگین متناظر در ماده ۷، از «تعلیق ارتقاء» تا «انفصال دائم از خدمت»، جاری است. هرچند آیین‌نامه با مدرج کردن شدت غیبت غیرموجه و مانند آن، از «بیش از یک هفته... تا دو هفته» در نوع اول، تا «بیش از دو هفته... یا یک ماه» در نوع دوم، و «بیش از دو ماه متوالی یا چهار ماه متناوب» در نوع سوم (ماده ۶)، پاره‌ای از ابهام را می‌کاهد، فقدان ضوابط مقیدکننده برای انتخاب کیفر درون هر درجه به اختیاری گسترده و بی‌راهنما می‌انجامد و بدین‌سان، بنیاد دادرسی منصفانه را متزلزل می‌کند (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۷: ۱۵۷).

بند چهارم - استقلال متزلزل هیأت‌های رسیدگی

استقلال و بی‌طرفی هیأت‌های انتظامی از ارکان بنیادین هر نظام رسیدگی منصفانه است؛ و در باب اعضای هیأت علمی، (به اعتبار شأن علمی و جایگاه اجتماعی ایشان) این رکن اهمیتی دوچندان دارد. یکی از ابعاد اساسی استقلال آن است که اعضای هیأت، وابسته به دستگاه اداری دانشگاه نباشند و از زنجیره سازمانی آن منفک باشند؛ چه اگر چنین انفکاک نباشد، وابستگی خدمتی افراد به دانشگاه، این تردید را قوی می‌کند که اهتمام ایشان در هیأت، پیش و بیش از اجرای عدالت، مصروف صیانت از منافع اداره گردد (اعلایی و براتی، ۱۳۹۸: ۱۲). مستنداً، ماده: ۲ «قانون مقررات انتظامی هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی کشور» مقرر می‌دارد که «هیأت بدوی در هر دانشگاه... از میان اعضای هیأت علمی... برای مدت دو سال به وسیله رئیس دانشگاه انتخاب می‌شود». مفاد این حکم (هرچند اصل انتخاب از اعضا از جامعه هیأت علمی را تضمین می‌کند) یک ایراد اساسی دارد: مانع روشنی برای جمع میان عضویت در هیأت و تصدی سمت اداری در همان دستگاه ندارد. جمع عضویت در هیأت علمی و تصدی مقام اداری با صورت مطلوب استقلال ساختاری مرجع انتظامی سازگار نیست و بیم تداخل منافع و اضمحلال در بی‌طرفی را می‌افزاید.

در قیاس تطبیقی نیز، هرچند در ایالات متحده در سطح فدرال قاعده واحدی برای ترکیب و تشریفات انضباطی همه دانشگاه‌ها وجود ندارد و رسیدگی‌ها ذیل آیین‌نامه‌های داخلی انجام می‌پذیرد، لیکن عرف دانشگاهی پیرو استانداردهای AAUP است؛ مجموعه‌ای صنفی که اصول آزادی آکادمیک، امنیت شغلی و دادرسی منصفانه را تدوین کرده و «مقررات پیشنهادی برای دانشگاه‌ها» را به مثابه الگوی مرجع عرضه نموده است. روح این استانداردها آن است که مرجع رسیدگی (به‌ویژه در مقام ترکیب و آیین دادرسی) از نفوذ مدیریت اجرایی مصون بماند، جهات ردّ و تعارض منافع به‌روشنی مقرر شود، و اعضای دارای سمت اداری از داوری در پرونده‌هایی که به اداره مرتبط است پرهیز کنند.^۲ بر این قیاس، در نظام داخلی ما نیز باید به سمت تقویت استقلال

۱ «نوع اول» → «درجه اول»، «نوع دوم» → «درجه دوم»، «نوع سوم» → «درجه سوم»

۲ American Association of University Professors. (n.d.-a). *Recommended institutional regulations on academic freedom and tenure*. <https://www.aaup.org/report/recommended-institutional-regulations-academic-freedom-and-tenure>

شخصی و نهادی اعضای هیأت، کاهش سهم مقامات اجرایی در ترکیب، و پیش‌بینی سازوکار مؤثر برای رسیدگی به دعوای رد و تعارض منافع رفت تا بی‌طرفی مرجع انتظامی از سطح ادعا به ساحت تحقق درآید.

در این خصوص قابل ذکر است که در حقوق انگلستان، چارچوب کلی رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی تابع قوانین آموزش عالی از جمله «قانون اصلاح آموزش ۱۹۸۸»^۳ و آیین‌نامه‌های داخلی هر دانشگاه است؛ از همین‌رو ترکیب مراجع رسیدگی در دانشگاه‌ها متنوع است. با این حال، برای کاهش ظن جانبداری نهادی، معمولاً در ترکیب هیأت‌ها، به‌ویژه در مرحله تجدیدنظر، عضوی مستقل و غیرداخلی پیش‌بینی می‌شود و اعضای ذی‌مدخل در مرحله پیشین از عضویت در مرجع بعدی منع می‌شوند. نمونه روشن آن، آیین‌های دانشگاه اولستر است که «هیأت تجدیدنظر» را متشکل از یک عضو ارشد دانشگاه، یک عضو غیرداخلی شورای دانشگاه، و یک عضو منتخب سنا مقرر می‌کند.^۴ در برخی دانشگاه‌ها مانند آکسفورد نیز بر بی‌طرفی مرجع و مرزبندی نقش‌های اداری/قضایی تصریح شده است.^۵ منطبق با این سازوکارها آن است که مرجع رسیدگی از نفوذ مدیریت اجرایی مصون بماند، «تعارض منافع ساختاری» مهار شود، و اعتماد مشروع اصحاب دعوا استحکام یابد.

با تطبیق این معیارها بر آیین‌نامه، ایراد بنیادین رخ می‌نماید و آن اینکه، نص مواد ۱ تا ۳ نشان می‌دهد در هر دو سطح بدوی و تجدیدنظر «یکی از معاونان - مدیران دانشگاه» رئیس هیأت است، «مدیر حقوقی یا مدیر مرکز امور حقوقی و صیانت...» عضو رأی‌دهنده و دبیر است، و سایر اعضا همگی از بدنه داخلی (اعضای هیأت علمی همان دانشگاه/گروه معارف) برگزیده می‌شوند. اجتماع این اوصاف دو پیامد حقوقی دارد: اولاً هیأت از مرجع مستقل و بی‌طرف به سازوکار درون‌سازمانی تابع زنجیره فرمان اجرایی دانشگاه نزدیک می‌شود؛ ثانیاً «ظن جانبداری نهادی» حتی پیش از ورود در ماهیت تشدید می‌گردد، چه بازوی حقوقی سازمان که ذاتاً متکفل صیانت از مصالح دانشگاه است، هم‌زمان صاحب کُرسی رأی و مدیر جریان رسیدگی نیز هست. این ایراد پس از صدور رأی نیز تعمیق می‌یابد: به موجب ماده ۳۳، «مدیریت نظارت و هماهنگی هیأت‌ها...» مکلف به تطبیق آراء با آیین‌نامه است و در صورت احراز عدم انطباق، موضوع را به رئیس مرکز امور حقوقی و صیانت اعلام می‌کند تا وی «پس از تعلیق اجرای حکم»، پرونده را برای «رسیدگی مجدد» ارجاع دهد؛ به تعبیری، همان نهادی که در بدنه هیأت‌ها عضو رأی‌دهنده و دبیر است، در مرحله بازنگری نیز اختیار تعلیق رأی و تعیین مرجع رسیدگی مجدد را در دست دارد. این وضع، قطعیت آراء را فرو می‌کاهد، اعتماد مشروع اصحاب دعوا را متزلزل می‌سازد، تعارض منافع را تعمیق می‌کند و استقلال دادرسی را تضعیف می‌نماید. از این رو، با لحاظ شأن حرفه‌ای اعضای هیأت علمی و آثار مستقیم تصمیمات انتظامی بر حقوق مکتسبه آنان، ضرورت تقویت استقلال ساختاری و کارکردی مرجع رسیدگی مضاعف است و تسلط مقامات اداری بر ترکیب و کارکرد هیأت‌ها نهایتاً تهدیدی جدی برای بی‌طرفی و اعتبار دادرسی انتظامی به شمار می‌آید (گرگی ازندریانی، ۱۳۸۸: ۳۹۱).

۲- مرحله پیشا رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمات دادرسی، خود جزئی از دادرسی است؛ تفهیم به‌موقع و دقیق، دسترسی مؤثر و تعیین حقوق دفاع، از ارکان مهم دادرسی منصفانه‌اند. این گفتار پیش‌ارسیدگی را مطالعه و آسیب‌شناسی خواهد کرد.

بند اول - نبود اصول و تضمینات مطلوب پیش از رسیدگی

بر پایه قاعده مسلم دادرسی، پیش از رسیدگی می‌باید «تضمین‌های نهادی مقدماتی» از قبیل دسترسی و دادخواهی مؤثر، حاکمیت آیین دادرسی روشن و پیش‌بینی‌پذیر، و تبیین حقوق دفاع استقرار یابد (نکویی، ۱۳۹۳: ۶۳۸-۶۳۷). در آیین نامه، هرچند برخی از

^۳ Education Reform Act 1988, c. 40, §202 (U.K.).

^۴ Ulster University. (2016). *Student academic offences policy* (June 2016).

https://www.ulster.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0003/1095376/Student-Academic-Offences-Policy-2016.pdf

^۵ University of Oxford. (2019). *Report on Staff Employment Review Panels (SERPs), University Appeal Panels (UAPs) and Redundancy Panels*. University HR.

<https://hr.admin.ox.ac.uk/files/reporttocouncilonserpsuapsandrpspdf>

این ارکان به نحو تصریح در متن آمده، کاستی‌هایی چند همچنان مشهود است: از حیث «دسترسی»، محل تشکیل هیأت‌ها به طور متمرکز مقرر شده است؛ هیأت بدوی استان در مرکز استان، و هیأت بدوی دانشگاه و مرجع تجدیدنظر در سازمان مرکزی (ماده ۴) و اگرچه ایجاد شعب متعدد به تشخیص رئیس دانشگاه تجویز گردیده (تبصره ۴ ماده ۴)، تکلیفی بر گسترش پوشش دادرسی در شهرستان‌ها معین نشده و این امر می‌تواند دسترسی عملی عضو هیأت علمی را دشوار سازد. از حیث تفهیم اتهام و اصول دادرسی منصفانه نیز، آغاز رسیدگی (مواد ۱۳ و ۱۴)، ابلاغ ظرف هفتاد و دو ساعت (بند ۱۵-۱)، مهلت ده روزه دفاع (بند ۱۵-۲) و چارچوب تحقیق یا ارجاع کارشناسی (بند ۱۵-۳ و تبصره ۱) هرچند تنظیم شده، مع الوصف حقوق دفاعی بنیادین از قبیل حق انتخاب و حضور وکیل یا نماینده به عنوان رکن تعادل سلاح‌ها (علی‌پور و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۳۳)، حق دسترسی کامل و پیشینی به پرونده و ادله (حال آنکه ماده ۱۸ دسترسی هیأت را تضمین کرده نه حق دسترسی متهم)، و نیز اعلام صریح اصل براءت، حق سکوت و معیار کفایت تفهیم اتهام، در نص نیامده است. افزون بر این، امکان ادامه رسیدگی بدون حضور متهم (تبصره ۲ بند ۱۵-۳) و غیرحضور بودن غالب مرحله تجدیدنظر (ماده ۲۴) با فلسفه «دسترسی مؤثر» و حق استماع مؤثر تعارض بین دارد.

برای همسو ساختن آیین نامه با موازین مزبور، می‌باید در آیین‌نامه اصلاحاتی بدین شرح صورت پذیرد: نخست، تبدیل جواز تبصره: ۴ ماده: ۴ به «تکلیف» در ایجاد شعب ناحیه‌ای و الحاق الزام به برگزاری جلسات برخط به عنوان طریق مکمل دسترسی؛ دوم، الحاق تبصره‌ای به بند ۱۵-۱ در باب «تفهیم معیارمند اتهام» مشتمل بر ذکر دقیق بند مورد استناد از ماده ۶ خلاصه ادله و فهرست مستندات قابل رؤیت، و نیز الزام به کار بست سامانه ابلاغ الکترونیکی واجد رسید دریافت یا خوانش در کنار پست پیشتاز؛ سوم، تصریح حقوق دفاعی در مواد ۱۵ و ۱۸، از جمله حق انتخاب و حضور وکیل یا نماینده در تمامی مراحل، حق دسترسی کامل و به موقع به پرونده و ادله پیش از جلسه، و درج «اصل براءت» و «حق سکوت» به عنوان قواعد راهنمای هیأت؛ و چهارم، اصلاح ماده ۲۴ و تبصره ۲ بند ۱۵-۳ به نحوی که «حضور بودن» (یا حضوری برخط) در اتهامات نوع دوم و سوم ماده ۶ یا به درخواست عضو، الزامی شود. اهمیت این اصلاحات در آن است که تضمین‌های مقدماتی دادرسی منصفانه را به مرتبه اجرا ارتقا داده، و بی‌آنکه ساختار موجود را منهدم کند، توازن میان کارآمدی و حقوق دفاعی را مستحکم می‌سازد (نکوبی، ۱۳۹۳: ۶۳۸-۶۳۷).

بند دوم - عدم کفایت محتوایی تفهیم اتهام

حق «اطلاع فوری و دقیق از دلایل اتهام» برای تدارک دفاع از بدو تعقیب، از ارکان دادرسی منصفانه است (هاشمی، ۱۴۰۰: ۳۰۴) و چه بسا متهم بر همین پایه مستحق تبرئه گردد (شیخ مفید، ۱۳۸۹: ۹۹). در آیین نامه، ابلاغ وقت، تاریخ، ساعت و موضوع اتهامی باید حداکثر ظرف ۷۲ ساعت پس از دستور ثبت انجام شود (بند ۱۵-۱) و تفهیم اتهام و اخذ دفاعیات در جلسه رسیدگی تصریح شده است (بند ۱۵-۲). با این همه، هرچند اعلان «موضوع اتهام» الزامی شده، معیارهای کفایت محتوایی تفهیم مقرر نگردیده و تفهیم اتهام به روز جلسه موکول شده است؛ حال آنکه می‌باید میان «تفهیم اتهام» و «جلسه رسیدگی» فاصله معقول برقرار باشد تا متهم بتواند دفاع مؤثر تدارک کند. افزون بر این، آیین نامه حق دسترسی کامل متهم به پرونده و ادله پیش از جلسه را تصریح نکرده است و ماده ۱۸ ناظر به دسترسی هیأت است نه حق ملاحظه متهم و ادامه رسیدگی در غیاب متهم را نیز مجاز دانسته است (تبصره ۲ بند ۱۵-۳).

از این رو به نظر می‌رسد شایسته است تبصره‌ای به بند ۱۵-۱ الحاق شود تا «تفهیم معیارمند» را الزامی سازد: ذکر بند دقیق از ماده ۶، ارائه خلاصه ادله و فهرست مستندات قابل رؤیت، و پیش‌بینی حق ملاحظه پرونده پیش از جلسه با اتکا به ماده ۱۸. همچنین، تنظیم، ثبت و ابلاغ «صورتجلسه تفهیم» و پیوست آن به رأی جهت پشتیبانی از الزامات ماده ۱۹ در باب استدلال رأی توصیه می‌شود تا هم معیارهای کفایت تفهیم شفاف گردد و هم امکان کنترل قضایی و اداری بر رعایت حق دفاع فراهم آید.

بند سوم - رعایت نشدن تشریفات ابلاغ اتهام

الف) انجام کافی تحقیقات مقدماتی پیش از ابلاغ اتهام

در منطق دادرسی منصفانه، شایسته است که ابلاغ اتهام مسبوق به حداقلی از تحقیق باشد تا نه حرمت عضو هیأت علمی بیهوده مخدوش گردد و نه حق دفاع مؤثر او معطل ماند؛ این هدف در اسناد بین‌المللی و داخلی به صراحت تأکید شده است (بند ۲ ماده ۹

و بند ۳ ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی؛ بند ۲ ماده ۵ و بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر؛ بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی؛ اصل ۳۲ قانون اساسی و مواد ۵، ۴۶، ۱۹۵ و ۳۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری). در مقررات عام اداری نیز «بررسی و انجام تحقیقات لازم» پیش از ابلاغ، تکلیف هیأت دانسته شده است (ماده ۱۷ آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به تخلفات اداری) و رویه دیوان عدالت اداری هم این طریقه را تأیید می‌کند؛ بدین صورت که هیأت‌ها باید پس از تحقیق، موارد اتهامی را با مهلت ده روزه دفاع به متهم ابلاغ کنند (رأی شماره ۲۰۳ مورخ ۱۳/۰۹/۱۳۶۹ هیأت عمومی؛ دادنامه ۸۳ مورخ ۲۹/۰۲/۱۳۷۸؛ رأی ۵۸۷ مورخ ۱۹/۰۳/۱۳۹۲ شعبه ۲۱). با این همه، در آیین‌نامه دانشگاه آزاد، به محض وصول شکایت یا گزارش، رئیس هیأت دستور ثبت و تعیین وقت می‌دهد و دبیرخانه ظرف ۷۲ ساعت «تاریخ، ساعت و موضوع اتهامی» را ابلاغ می‌کند (بند ۱۵-۱) و سپس، عنداللزوم، امر تحقیق به نهادهای نظارتی یا کارشناس ارجاع می‌شود (بند ۱۵-۳ و تبصره ۱). چنین چینی با معیار «تحقیق قبل از ابلاغ» انطباق تام ندارد. بنابراین شایسته است تبصره‌ای به بند ۱۵-۱ افزوده شود که «ابلاغ رسمی اتهام» را منوط به احراز اولیه توجه اتهام پس از بررسی اجمالی دلایل سازد (با استفاده از ظرفیت تبصره ۱ بند ۱۵-۳ برای مأمور تحقیق) تا شأن عضو هیأت علمی محفوظ بماند و آغاز رسیدگی بر حدس و گمان مبتنی نگردد.

ب) لزوم «کتبی بودن» ابلاغ و بی‌اعتباری ابلاغ شفاهی

قاعده مسلم در رسیدگی در مراجع اداری آن است که اوراق دعوا از قبیل برگ ابلاغ اتهام، وقت رسیدگی و رأی، کتباً و مطابق ضوابط آیین دادرسی مدنی ابلاغ شود (نکویی، ۱۳۹۹: ۷۸). دیوان عدالت اداری نیز ابلاغ غیرکتبی را موجب نقض دانسته است (رأی ۲۳۲ مورخ ۳۰/۰۸/۱۳۹۱ شعبه ۲۱؛ دادنامه ۹۰۰۴۷۹ مورخ ۲۹/۰۷/۱۳۹۱ شعبه ۱ تشخیص درباره عدم اعتبار ابلاغ تلفنی). در آیین‌نامه دانشگاه آزاد، بند ۱۵-۱ طرق ابلاغ را مبتنی بر اوراق و نشانی در پرونده یا پست پیشتاز و در صورت تراضی قبلی تلفن همراه، نمابر یا پست الکترونیک مقرر داشته و تصریح می‌کند «ابلاغ به یکی از روشهای فوق کافی است». تفسیر منقح آن است که حتی در روش‌های الکترونیک، متن کتبی ابلاغ با رسید دریافت یا خوانش باید ارسال و در پرونده مضبوط شود؛ ابلاغ شفاهی به طریق تلفنی محض، کفایتی ندارد. از این رو مقتضی است در انتهای بند ۱۵-۱ عبارت ذیل الحاق گردد: «ابلاغ اتهام صرفاً به صورت کتبی (کاغذی یا الکترونیک دارای رسید) معتبر است و ابلاغ شفاهی/تلفنی بلااثر می‌باشد». بدین وسیله، قاعده کتبی بودن ابلاغ استحکام می‌یابد و از بروز منازعات لاحق در باب اعتبار ابلاغ پیشگیری می‌شود.

ج) کفایت مندرجات برگ ابلاغ

در دادرسی منصفانه، برگه ابلاغ اتهام نه تشریفات صرف، که سند آغازین اعمال حق دفاع است و باید به روشنی حدود دعوا و مستند قانونی آن را بنمایاند. هر اندازه مفاد ابلاغ دقیق‌تر و معیارمندتر باشد، پیش‌بینی‌پذیری و برابری سلاح‌ها استحکام می‌یابد و از صدور آرای مبهم پیشگیری می‌شود. از همین رو، سنجش کفایت مندرجات ابلاغ، در نظام حقوق اداری جایگاه بنیادین دارد. رویه دیوان عدالت اداری بر آن است که در برگ ابلاغ، عنوان قانونی تخلف باید به صراحت و با ذکر مستند مقرر درج شود؛ توصیف صرف رفتار یا تمسک به کلیاتی از قبیل «نقض مقررات» یا «خلاف شؤون» کفایت نمی‌کند و موجب نقض رأی است (رأی ۶۶۱ مورخ: ۱۹/۱۰/۱۳۹۱؛ رأی ۵۸۷ مورخ ۱۹/۰۳/۱۳۹۲؛ رأی ۳۵۵ مورخ ۲۶/۰۳/۱۳۹۳). در آیین‌نامه، بند ۱۵-۱ تنها به «موضوع اتهامی» اکتفا کرده است؛ حال آنکه تفهیم صحیح اتهام محتاج آن است که لااقل این امور در برگ ابلاغ مندرج گردد: نخست، تصریح نوع تخلف و شماره دقیق بند یا جزء از ماده ۶ (نوع اول/دوم/سوم به انضمام ردیف مربوط)؛ دوم، بیان موجز عنصر مادی با ذکر زمان، مکان و کیفیت ارتکاب؛ سوم، فهرست ادله استنادی قابل رؤیت برای متهم؛ و چهارم، تبیین مواعد دفاع و آثار عدم حضور. بنابراین، شایسته است «برگ ابلاغ اتهام» موضوع ماده ۳۱ به صورت فرم متحدالشکل واجد معیارهای الزامی مذکور تدوین شود و تبصره‌ای بر بند ۱۵-۱ افزوده گردد که ذکر عنوان قانونی تخلف بر مبنای ماده: ۶ را تضمین کند، تا بدین وسیله حق دفاع به وجه منصفه و بر مدار پیش‌بینی‌پذیری و شفافیت اعمال شود.

بند چهارم - سازوکار حاکم بر معرفی عضو غیرمفید

اعتبار دادرسی هنگامی استوار می‌شود که آغاز تعقیب و حدود اختیارات، مقید به قواعد روشن و معیارهای قابل سنجش باشد؛ و گرنه اختیار بی‌مهار، زمینه تفسیر سلیقه‌ای و تعرض به حقوق مکتسب را فراهم می‌کند. از همین رو، هر سازوکاری که راه ورود پرونده به مرجع انتظامی را می‌گشاید، باید به دقت صورت‌بندی هنجاری شود. در آیین‌نامه به موجب ماده ۱۱، «هرگاه بنا بر اعلام مرکز گزینش یا مرکز جذب و امور هیأت علمی، عضوی به دلایلی از قبیل ارتکاب جرائم و تخلفات مندرج در آیین‌نامه، اشتها به تخلف یا جرم، یا نقض ارزش‌های اسلامی - اجتماعی و دانشگاهی، صلاحیت عمومی یا علمی خود را از دست داده باشد، امر به هیأت انتظامی احاله می‌گردد». اطلاق حکم در خصوص «اعلام» و فقدان صورت‌بندی از مفاهیم کلیدی چون «اشتها»، «نقض ارزشها» و «زوال صلاحیت»، هم‌چنین سکوت از جهت بار و معیار اثبات، ادله مجاز و نصاب توجه اتهام، این سازوکار را از ضابطه تهی ساخته و آن را در معرض تفسیر سلیقه‌ای می‌نهد؛ امری که با اصل برائت، پیش‌بینی‌پذیری و شفافیت در تعارض است. علاوه بر آن، وانهادن ابتکار آغاز فرایند به مقامات اداری ذی‌نفع، بی‌آنکه میان مقام اداری و مرجع شبه‌قضایی تفکیک سازمانی برقرار شود، شاکله استقلال و بی‌طرفی مرجع را مخدوش می‌کند. مضافاً اینکه پرسشی وجود دارد و آن اینکه، در فقدان «قاعده سنجش» و «استاندارد ارزیابی»، هیأت بدوی تشخیص خود را بر کدام مبانی هنجاری و اثباتی استوار می‌کند و چرا باید مقام اجرایی، یعنی رئیس دانشگاه که پاسدار مصالح سازمانی است، اختیار تشخیص نخستین و جریان‌دهی پرونده را در دست گیرد.

علاوه بر این، در ماده ۱۲ آیین‌نامه، استعمال تعبیر «حسب مورد» در تعیین مجازات از قبیل تبدیل وضعیت به اداری، انتقال، بازنشستگی یا بازخرید، بدون پیش‌بینی «معیار تناسب» و ضوابط الزام‌آور برای گزینش میان این نتایج شدید، ساختار ماهیتاً «غیرمعین» می‌گرداند و راه تعرض به حقوق را می‌گشاید. چهار سنجه اعلامی برای «غیرمفید» شناختن عضو، از زوال شایستگی علمی یا صلاحیت عمومی تا عدم نیاز تخصصی و فقدان بازدهی یا ناتوانی در ایفای وظیفه، چنان موسع و انعطاف‌پذیر است که بدون شاخص‌های عینی، سنجه‌های ارزیابی، مراتب اقدامات خفیف‌تر و التزام به تناسب، خطر سوءاستفاده و تبعیض را فزونی می‌دهد: نه مسیر معرفی به هیأت بدوی محکم و معیارمند است، نه خود هیأت ملاک روشن برای احراز و انطباق در اختیار دارد، و نه اقدام انتظامی - اداری نهایی بر پایه ضوابط قابل کنترل توجیه می‌شود. از این رو، «تشخیص از سوی هیأت‌های بدوی» در خلأ معیار، ناگزیر به عرصه برداشت شخصی منحرف می‌شود و با اصول قانونی بودن، تناسب، بی‌طرفی و پیش‌بینی‌پذیری ناسازگار می‌افتد.

۳- مرحله رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی

در متن رسیدگی، حق شنیده‌شدن و رأی مستند و مستدل، واجد اهمیت بالایی هستند. اگر حضور اصحاب دعوا کم‌رنگ، مواعد نامعلوم، و معیار اثبات نامشخص باشد، حکم هرچند صادره، اطمینان‌بخش نخواهد بود. در این گفتار، موارد مزبور در آیین‌نامه بررسی و تحلیل می‌شود.

بند اول - عدم استماع دفاعیات حضوری متهم

حضور متهم در فرایند رسیدگی، رکن اصلی «حق دفاع مؤثر» و از اسباب اعتبار دادرسی و اعانت بر کشف حقیقت است؛ چراکه مواجهه مستقیم او با مرجع رسیدگی و طرف مقابل نه تنها کفه عدالت را تقویت می‌کند، بلکه میزان اتقان حکم را نیز می‌افزاید (Bassiouni, 2003: 614؛ کردنائیج، ۱۳۸۴: ۱۳۲؛ محمدی‌لویه، ۱۳۸۶: ۳۲). این امر در برخی نظام‌های رسیدگی به تخلفات ظهور یافته است. برای مثال، به موجب ماده: ۱۹ «آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به تخلفات اداری» و تبصره آن، هرچند اصل بر امکان رسیدگی بدون حضور متهم پس از وصول مدارک دفاعی نهاده شده، لیکن در دو فرض استماع حضوری لازم و واجب است: نخست، آن‌گاه که هیأت لزوم حضور را احراز کند؛ دوم، آن‌گاه که متهم کتباً دفاع حضوری را درخواست نماید؛ در هر دو صورت هیأت مکلف است دست‌کم یک بار وی را به جلسه فراخواند و رأی نیز پس از استماع دفاع حضوری صادر گردد (نکوئی، ۱۳۹۹: ۹۱). اعراض از دعوت خواسته‌شده به‌نحو مکتوب، از موجبات نقض آرا در دیوان عدالت اداری شناخته شده است و آراء ۹۱۰۱۷۶۶/۰۸/۱۳۹۱ مورخ ۹۱۰۹۹۷۰۹۰۲۲۰۳۳/۰۸/۱۳۹۱ مورخ ۰۳/۰۸/۱۳۹۱ شعبه ۲۲ بدوی بر این معنا گواهی می‌دهد؛ بدین ترتیب، رویه قضایی یادشده هیأت‌ها را بر استماع دفاع حضوری در موارد مقرر ملتزم می‌سازد و عدم توجه بدان، سبب

نقض آرا خواهد بود (کردنائیج، ۱۳۸۴: ۱۳۲؛ محمدی‌لویه، ۱۳۸۶: ۳۲)؛ چراکه حضوری بودن، خود پیش شرط فرصت دفاع مؤثر و مشارکت در جلسه تلقی می‌گردد (فضائلی، ۱۳۹۱: ۱۳۹-۱۳۶).

معهداً در آیین‌نامه، حق دفاع حضوری به عنوان «حق قابل مطالبه از سوی عضو» تصدیق نشده است. پس از ابلاغ اولیه ظرف ۷۲ ساعت (بند ۱۵-۱) و تفهیم اتهام و اخذ دفاع (بند ۱۵-۲)، هیأت مجاز است در فرض عدم حضور متهم یا عدم تقدیم لوائیح، مستقلاً وارد رسیدگی و اتخاذ تصمیم شود (تبصره ۲ بند ۱۵-۳) و اصولاً دعوت از متهم «عنداللزوم» تعیین گردیده، بی‌آنکه تکلیف صریح به احضار در جلسه مقرر شده باشد. در مرتبه تجدیدنظر نیز رسیدگی «اصولاً غیرحضوری» تعیین و احضار حضوری موکول به تشخیص رئیس هیأت گردیده است (ماده ۲۴). از سوی دیگر، هرچند حضور گزارش‌دهنده یا نماینده او و متهم «در جریان رسیدگی» میسر است، هنگام شور و انشای رأی حضور ایشان ممنوع است (تبصره ۵ ماده ۴) و «عدم حضور» هیچ‌یک مانع رسیدگی نیست (تبصره ۶ ماده ۴). بر این همه، تمرکز مکانی جلسات نیز بر زیان دسترسی مؤثر است: هیأت بدوی استان در مرکز استان، و هیأت بدوی دانشگاه و تجدیدنظر در سازمان مرکزی تشکیل میشود (بند ۴ ماده ۴) و ایجاد شعب متعدد نیز صرفاً «به تشخیص رئیس دانشگاه» وانهاده شده است (تبصره ۴ ماده ۴). لذا باید گفت که در آیین‌نامه نه حق دفاع حضوری به درخواست متهم تضمین شده و نه مرجع رسیدگی بر التزام به آن مقید گردیده است؛ و پیامد عملی چنین چینی، تضعیف «دسترسی مؤثر»، تقلیل امکان مواجهه مستقیم با ادله، و فروکاستن شأن استماع حضوری در فرایند دادرسی است.

بند دوم - مستند و مستدل نبودن آراء

بیان مبانی و دلایل تصمیم، تکلیف ماهوی مراجع اداری است؛ این الزام هم دقت مقام اداری را در تصمیم‌گیری افزایش می‌دهد و هم ارزیابی‌پذیری و اعتماد عمومی به تصمیمات اداری را تقویت می‌کند (هداوند و مشهدی، ۱۳۸۹: ۲۰۳؛ هداوند، ۱۳۸۹: ۵۵۵؛ Foulkes, 1991: 34؛ گرجی و فتحی، ۱۳۹۴: ۴۰). فقدان دلیل در رأی، ذهنیت خودسری را ایجاد و امکان اعتراض مؤثر ذی‌نفعان را مخدوش می‌کند؛ در مقابل، رأی مستند و مستدل، هم ادله محکومیت را برای مخاطب روشن می‌کند و هم نظارت بر آراء را تسهیل می‌سازد. در همین راستا، هیأت عمومی دیوان عدالت اداری در رأی شماره ۱۱۹ مورخ ۱۳۶۸/۱۲/۲۴ تصریح کرده است که «آرای هیأت‌ها باید مستدل و مستند به قانون و مقررات باشد» و همچنین طبق دادنامه شماره: ۱۰۱ مورخ: ۱۳۶۸/۱۰/۲۸ هیأت عمومی، صدور رأی بدون رعایت قاعده یادشده، به‌عنوان یکی از اصول اولیه دادرسی، خلاف موازین قانونی است و عدم رعایت آن از مصادیق تخطی از قواعد آمره محسوب و موجب نقض آراء می‌شود. مضافاً اینکه طبق ۸۳ مورخ ۲۹/۰۲/۱۳۷۸ هیأت عمومی، محکومیت بدون احراز تخلف بر مبنای دلایل متقن و غیرقابل انکار و صرفاً با اتکاء به اظهارات اشخاص دیگر و استنباط‌های کلی، با موازین دادرسی عادلانه تعارض دارد. مجموعه این موازین و رویه‌ها اصل «استدلال‌مندی و استناد» را به‌عنوان یکی از بدیهیات دادرسی اداری تثبیت و رعایت آن را در فرایند رسیدگی هیأت‌ها تضمین‌پذیر می‌سازد (هداوند و مشهدی، ۱۳۸۹: ۲۰۳؛ هداوند، ۱۳۸۹: ۵۵۵؛ گرجی و فتحی، ۱۳۹۴: ۴۰).

آیین‌نامه از حیث اینکه «متن رأی» باید واجد چه عناصری باشد، حاوی گامی رو به جلو است زیرا در ماده ۱۹ عناصر الزامی رأی احصاء شده است؛ برای نمونه الزام به درج «مستندات رأی از حیث ادله و مدارک و اصول و مقررات» (بند ۱۹-۴)، مشخصات طرفین، عنوان اتهامی و مهلت اعتراض (بندهای ۱۹-۱ تا ۱۹-۳ و ۱۹-۵)، و نیز تکلیف به ابلاغ رأی ظرف ۱۵ روز (بند ۱۵-۴)؛ افزون بر این، در ترکیب هیأت‌ها، حضور حقوقدان پیش‌بینی شده است (ماده ۳: در بدوی یا تجدیدنظر «حداقل یک حقوقدان» در میان اعضا یا اعضای علی‌البدل)، که قاعدتاً باید به ارتقای کیفیت استدلال کمک کند. با این همه، چند کاستی مهم، عملاً «استدلال‌مندی» رای صادره را تضعیف می‌کند: اول، آیین‌نامه «حضور الزامی عضو حقوقدان در هر جلسه و هنگام شور و انشای رأی» را شرط رسمیت نکرده است؛ با توجه به نصاب رسمیت (بند ۲ ماده ۴: بدوی با ۳ نفر و تجدیدنظر با ۴ نفر)، امکان اتخاذ تصمیم بدون حضور حقوقدان منتفی نیست؛ به‌ویژه اگر حقوقدان در عداد اعضای علی‌البدل باشد. دوم، «معیار اثبات» (مانند اقناع وجدان معقول یا برتری ادله) و «ضمانت اجرای رأی غیرمستدل» تصریح نشده است؛ یعنی روشن نیست در صورت فقدان یا کاستی استدلال، اثر حقوقی آن جز در قالب نظارت اداری چیست. سوم، هرچند تبصره ۱ بند ۱۵-۳ اجازه ارجاع به کارشناس را می‌دهد و ماده ۳۱ بر فرم‌های متحدالشکل تأکید دارد، الزام به اخذ نظر کارشناسی در پرونده‌های ماهیتاً علمی، مثلاً سرقت علمی موضوع

بند ۲ از نوع سوم ماده ۶ وجود ندارد و می‌تواند به ضعف مبانی فنی رأی بینجامد. چهارم، سازوکار نظارت پسینی ماده ۳۳ (تعلیق اجرای حکم در صورت «عدم تطبیق آراء با آیین‌نامه» و ارجاع برای رسیدگی مجدد) اگرچه مفید است، اما به صراحت «عدم کفایت دلایل و مستندات» را مصداق «عدم تطبیق» معرفی نمی‌کند و بنابراین در مقام اجرا، ضمانت اجرای کافی برای مستند و مستدل نبودن رأی فراهم نیست. لذا به نظر نگارنده، بایسته است که با الحاق تبصره به ماده ۳ و بند ۲ ماده ۴، «حضور یک حقوقدان واجد شرایط» شرط رسمیت جلسات و شور قرار گیرد و وظیفه انشاء رأی مستند و مستدل به اول واگذار گردد. دیگر آنکه اخذ نظر کارشناس متخصص ذیل ماده ۳۱ الحاق گردد؛ همچنین در ماده ۳۳ تصریح شود که «عدم کفایت دلیل و مستندات» از مصادیق «عدم تطبیق» است تا مرجع ناظر بتواند اجرای حکم را تعلیق و پرونده را برای صدور رأی مستدل اعاده کند. بازنگری در آیین‌نامه و اعمال این موارد به نظر می‌رسد که ضمن وفاداری به ساختار آیین‌نامه اصل «مستند و مستدل بودن» آراء را به‌مثابه لازمه دادرسی منصفانه، تضمین‌پذیر می‌سازد.

بند سوم - معلوم نبودن مهلت رسیدگی

در دادرسی منصفانه، «مهلت معلوم» هم تکلیف مرجع رسیدگی است و هم حق متهم یا ذی‌نفع؛ زمان مفید، هم ابزار مسئولیت برای هیأت‌هاست و هم تضمین حقوق دفاعی اصحاب دعوا (Sara, 2005: 423) تعیین موعده، از یک سو مانع می‌شود که هیأت‌ها رسیدگی را بی‌وجه به تعویق افکنند که استمرار بالاتکلیفی، حیثیت عضو هیأت علمی را خدشه‌دار می‌کند و جایگاه شغلی و ثبات روانی وی را متزلزل می‌سازد و از سوی دیگر، زمینه سوءاستفاده را می‌کاهد و مجال ترجیح‌های سلیقه‌ای در تسریع یا تعویق برخی پرونده‌ها را تنگ می‌کند. بر این اساس، صورت‌بندی یک نظام دادرسی انتظامی که برای هر درجه از اتهام و در هر مرجع، مهلت‌های معین برای رسیدگی مقرر کند، با صیانت از شأن و حق عضو هیأت علمی ملازمه‌ای بی‌واسطه دارد. از همین روست که تعیین چارچوب‌های منطقی و مواعد روشن، نه تکلفی زائد، بلکه آلت انتظام‌بخش فرایند در «مهلت معلوم» و مؤثر در احقاق حقوق ذی‌نفعان است (خسروی، ۱۳۹۱: ۱۶۹).

شوربختانه، آیین‌نامه «مهلت صدور رأی در ماهیت» را نه در بدوی و نه در تجدیدنظر تعریف نکرده است. در بدوی، تکلیف زمانی پس از دفاع منحصر در «تشکیل جلسه ظرف ده روز» (بند ۱۵-۳) و پس از صدور رأی، «ابلاغ ظرف پانزده روز» (بند ۱۵-۴) است؛ اما برای فاصله میان «شروع رسیدگی تا ختم رسیدگی» از یک سو، و از «ختم رسیدگی تا انشای رأی» از سوی دیگر، سقفی مقرر نشده است. در تجدیدنظر نیز پس از «ارسال پرونده ظرف یک هفته» و «ارجاع ظرف یک هفته» (ماده ۲۲) و الزام رئیس شعبه به «بلافاصله دستور ثبت و تعیین زمان رسیدگی» (ماده ۲۴)، نه برای برگزاری جلسه و رسیدگی با التفات به اصل غیرحضور بودن در این مرحله (ماده ۲۴) و نه برای «انشای و ابلاغ رأی تجدیدنظر»، موعده مشخص در میان نیست. حاصل آنکه هرچند آیین‌نامه در حواشی فرایند (ابلاغ‌ها، ارسال پرونده، مهلت اعتراض) مواعد نسبتاً منضبطی نهاده، در «هسته رسیدگی» یعنی مدت تحقیقات، زمان ختم رسیدگی، و مهلت انشای رأی در هر دو مرحله ساکت است؛ سکوتی که «مهلت معقول» را در عمل تهدید می‌کند و زمینه اطاله را فراهم می‌سازد و به حقوق عضو هیأت علمی آسیب می‌زند.

بند چهارم - حق سکوت

حق سکوت، به معنای منع اجبار متهم بر اقرار و نیز نهی از هرگونه استنباط قرینه منفی از سکوت است (صابر، ۱۳۸۸: ۵۵). در منطق دادرسی منصفانه، متهم تکلیفی به «همکاری اثباتی» ندارد و این مرجع تعقیب است که باید ادله کافی فراهم آورد؛ بدین جهت سکوت، مفروض بی‌گناهی را مخدوش نمی‌سازد و نمی‌تواند به تنهایی بنیاد حکم یا نتیجه‌گیری بر ضد متهم قرار گیرد. در آیین‌نامه، حکم صریحی درباره حق سکوت دیده نمی‌شود؛ هرچند تشریفات ابلاغ موضوع اتهامی و اخذ دفاع مقرر گردیده است (بندهای ۱۵-۱ و ۱۵-۲) و هیأت مجاز به انجام تحقیقات کارشناسی است (بند ۱۵-۳)، لیکن نه ممنوعیت تحمیل تکلیف اقرار تصریح شده است، نه منع استنتاج منفی از سکوت از قبیل اینکه سکوت قرینه‌ای بر ارتکاب تخلف تلقی گردد و نه بار و معیار اثبات تعیین شده است. چنین خلایمی می‌تواند «دفاع مؤثر» را تضعیف کند؛ خاصه اگر سکوت عضو، ناصواب به زبان وی تفسیر شود. از این رو، به نظر می‌رسد الحاق تبصره‌ای به ماده ۱۵ شایسته است که به دو قاعده آشکار اذعان کند: نخست، «حق سکوت و

ممنوعیت هرگونه استنباط منفی از آن؛ دوم، «تحمل بار اثبات بر عهده گزارش‌دهنده یا مرجع تعقیب». بدین تدبیر، جایگاه دادرسی به میزان عدالت نزدیک‌تر می‌گردد.

بند پنجم - عدم حضور وکیل

دسترسی به وکیل، شاخص بی‌طرفی و تعادل سلاح‌ها در دادرسی است (فلاح‌زاده و کامرانی، ۱۳۹۸: ۲۷۳) و در فقه نیز جواز وکالت در دعاوی به مثابه سازوکاری برای صیانت از حقوق شناخته شده است (ابن‌رشد، ۱۴۱۵: ۸۷؛ ابن‌ادریس، ۱۴۱۱: ۳۹۲). معذک در آیین‌نامه، حقی به نام «همراهی وکیل یا نماینده» در هیچ یک از مواد تصریح نشده است؛ هرچند ابلاغ و تفهیم اتهام پیش‌بینی گردیده است (۱۵-۱ و ۱۵-۲) و هیأت مجاز به انجام تحقیقات است (۱۵-۳). ماده ۱۸ صرفاً همکاری واحدها با هیأت را الزام می‌کند و تضمینی بر دسترسی وکیل به پرونده در بر ندارد؛ تمرکز مکانی جلسات نیز (ماده ۴) دسترسی وکیل را در واحدهای دور از مرکز دشوار می‌سازد و اصل غیرحضور بودن تجدیدنظر (ماده ۲۴) مجال دفاع شفاهی وکیل را محدود می‌کند. بنابراین، به نظر می‌رسد الحاق بندی به ماده ۱۵ با این مضمون که «حق انتخاب و حضور وکیل یا نماینده در تمام مراحل دادرسی برقرار است»، ضروری باشد؛ نیز باید امکان مشارکت برخط وکیل با اتکا به تبصره ۴ ماده ۴ در باب شعب و جلسات الکترونیک پیش‌بینی شود.

۴- مرحله پس‌رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی

پس از ختم رسیدگی، نوبت نظارت و امکان رسیدگی مجدد است. این گفتار سازوکارهای نظارتی و رسیدگی مجدد آیین‌نامه را می‌سنجد تا نسبت آن با دادرسی منصفانه و تضمین حقوق اعضای هیأت علمی آشکار شود.

بند اول - نظارت پس از رسیدگی

دادرسی اداری آن‌گاه به وصف کمال نزدیک شود که رکن نظارت، جامع و عام و فراگیر و منسجم باشد؛ یعنی نه فقط در مجاری درون‌سازمانی، بلکه به وساطت ناظری برون‌سازمانی و مستقل که اختیارات کافی برای پیشگیری و اصلاح و ابطال مداخلات خلاف داشته باشد. برای مثال، نمونه شناخته‌شده، «هیأت عالی نظارت» در قانون رسیدگی به تخلفات اداری کارمند است که بتواند بازرس اعزام کند، در موارد تخلف، آرا را نقض یا پرونده را به مرجع صالح احاله دهد و عندالاقضاء هیأت متخلف را منحل سازد (ماده ۲۲ قانون رسیدگی به تخلفات اداری)؛ چنین نظارتی مکمل نظارت قضایی است که بنا بر قاعده عام قابلیت شکایت از تصمیمات اداری، پشتوانه‌ای بیرونی فراهم می‌آورد، هرچند در عمل قلمرو آن غالباً شکلی و فرجامی است و اطلاع رسیدگی ممکن است غایت سرعت و کارآمدی مراجع اختصاصی را مخدوش کند (نکویی، ۱۳۹۳: ۶۳۷-۶۶۹؛ کردناییج، ۱۳۸۶: ۳۴۶؛ مولاییگی، ۱۳۹۱: ۴۹). فقدان چنین رکنی، به تجربه، مایه واگرایی رویه، تعارض منافع ساختاری، و اتکای بیش از حد به اصلاحات پسینی است که با منطق پیشگیری نهادی و پاسخ‌گویی در تعارض است.

در آیین‌نامه، سازوکار برون‌سازمانی عام از نوع «هیأت عالی نظارت» پیش‌بینی نشده و امر نظارت غالباً در درون سازمان و در فصل ششم تمرکز یافته است؛ بدین شرح که: اداره هماهنگی هیأت‌ها در مرکز استان و مدیریت نظارت و هماهنگی هیأت‌ها در سازمان مرکزی به‌عنوان دبیرخانه عمل می‌کنند و استفاده از فرم‌های متحدالشکل را الزام می‌نمایند (مواد ۳۰ و ۳۱)؛ سامانه جامع سوابق انتظامی برای قابلیت ردیابی و پاسخ‌گویی پیش‌بینی شده است (ماده ۳۲)؛ و از همه مهم‌تر، «مدیریت نظارت و هماهنگی هیأت‌ها» مکلف است مفاد احکام قطعی را با آیین‌نامه تطبیق دهد و در صورت احراز «عدم تطابق»، موضوع را به رئیس مرکز امور حقوقی و صیانت از دارایی‌ها اعلام کند تا ایشان بتواند «پس از تعلیق اجرای حکم»، مراتب را جهت صدور دستور رسیدگی مجدد در هیأت تجدیدنظر همعرض یا حسب مورد در هیأت عالی به رئیس دانشگاه گزارش نماید (ماده ۳۳). نیز «تفسیر و ایجاد رویه» در اجرای مفاد آیین‌نامه بر عهده همان مرکز امور حقوقی و صیانت گذاشته شده است (ماده ۳۴). با وجود این پیدا است که اختیارات ناظر درون‌سازمانی عمدتاً بر «تعلیق و اعاده درونی» توقف دارد و سخنی از ابزارهای قاطع‌تر نظارتی از قبیل ابطال قطعی تصمیم، پیشنهاد انحلال شعبه متخلف یا عزل عضو به میان نیامده؛ هم‌زمان، غلبه ترکیب‌های مدیریتی در هیأت‌ها (ماده ۳) و تمرکز مکانی جلسات در مرکز استان و سازمان مرکزی (ماده ۴ و تبصره ۴) رشته نظارت را به سلسله‌مراتب اداری گره می‌زند و ریسک تعارض

منافع ساختاری را می‌افزاید (نکوبی، ۳۱۹۳: ۶۳۷-۶۶۹؛ کردناهی، ۳۱۸۶: ۳۴۶). از این رو، اگرچه سازوکارهای فصل ششم حداقل نظارت اصلاحی را تامین می‌کند، لیکن برای تحقق نظارت جامع، عام، فراگیر و منسجم کافی نمی‌نماید.

بند دوم - اعاده دادرسی

در حقوق، اعاده دادرسی آن است که دادرسی مختومه را، به جهت کشف خطا در حکم یا در مبانی آن، از نو در مجرای رسیدگی اندازند؛ غرض آن، نقض حکم صادره به خطا و تمهید راه تصحیح است، خواه منشأ خطا فعلی یکی از اطراف دعوی باشد و خواه لغزش مرجع رسیدگی (انصاری و طاهری، ۱۳۸۴: ۳۴۵؛ حیاتی، ۱۳۸۷: ۱۹). بر وفق این معنا، اعاده دادرسی نه امتیاز، بلکه تضمینی است از سنخ حقوق دفاعی.

در آیین‌نامه عنوان مستقلی به نام «اعاده دادرسی» نیامده است؛ مع الوصف، سازوکاری استثنایی با کارکردی نزدیک به اعاده پیش‌بینی شده است: یکم، مواد ۲۶ و ۲۷ اجازه می‌دهد تا به تقاضای ذی‌نفع و به دستور رئیس هیأت عالی تجدیدنظر، اجرای رأی متوقف و امر، صرفاً در جهات محدودی چون عدم صلاحیت مرجع، رد مؤثر بعضی اعضاء، جعلیت مستندات مبنای رأی، ظهور ادله تازه له متهم، و عدم تطابق رأی با آیین‌نامه، نزد همان هیأت عالی مورد رسیدگی مجدد واقع شود. دوم، ماده ۳۳ به عنوان ابزار نظارت اداری پسینی، در صورت احراز مغایرت رأی قطعی با مقررات، امکان تعلیق اجرا و ارجاع پرونده برای «رسیدگی مجدد» به هیأت تجدیدنظر هم‌عرض یا، حسب مورد، به هیأت عالی را فراهم می‌کند. لیکن این تدابیر، به معنای اخص، «حق اعاده برای طرف دعوی» نیست؛ دامنه ماده ۲۷ صراحتاً به آراء هیأت تجدیدنظر محدود است و از گشودن رأی بدوی قطعی شده ذکر نیست؛ اعمال ماده ۲۶ متوقف بر اراده رئیس هیأت عالی است؛ و مجرای ماده ۳۳ اداره‌محور و وابسته به ابتکار مرجع نظارتی داخلی است، نه مطالبه مستقیم عضو هیأت علمی.

همچنین آیین‌نامه در باب مواعد و تشریفات این رسیدگی مجدد، معیار پذیرش، نحوه استماع و حدود دسترسی طرف به پرونده ساکت است. از منظر دادرسی منصفانه، این سکوت‌ها سه آسیب عمده در پی دارد: نخست، فقدان «حق صریح اعاده» با باری مستقل و قابل اعمال به درخواست ذی‌نفع؛ دوم، محدودسازی موضوعی به آراء تجدیدنظر که بیم تثبیت خطا در فرض انقضای مهلت اعتراض به رأی بدوی را در پی دارد؛ سوم، وابستگی شدید سازوکار بازگشودن به اراده اداری و نبود معیارهای آیین‌دادرسی روشن. بنابراین، مقتضی است باب مستقل «اعاده دادرسی» به آیین‌نامه ملحق گردد و جهات آن به نحو حصری و مثبت تبیین شود از جمله تخلف مؤثر در تشریفات مواد ۱۵، ۱۸ و ۱۹، تعارض منافع مکشوف پسینی در چارچوب ماده ۵، خطای فاحش در سنجش ادله، جعلیت مستندات، و ادله تازه غیرمقدور سابق و اعاده به درخواست هر ذی‌نفع، نسبت به آراء بدوی قطعی شده نیز، با مهلتی معقول «از تاریخ علم»، قابل طرح باشد؛ هم‌چنین تعلیق اجرا پس از پذیرش اعاده به قاعده تبدیل گردد، تشریفات روشن برای دسترسی کامل به پرونده و استماع حضوری یا برخط مقرر شود، و آثار قبولی اعاده از قبیل الغای رأی، ارجاع برای رسیدگی ماهوی نزد هیأت هم‌عرض، پاک‌سازی سوابق در سامانه موضوع ماده ۳۲ و اعلان اعاده حیثیت به صراحت درج شود. به نظر نگارنده چنین طراحی‌ای، به مقتضای نظریات پیش‌گفته (انصاری و طاهری، ۱۳۸۴: ۳۴۵؛ حیاتی، ۱۳۸۷: ۱۹)، هم توازن سلاح‌ها را استوار می‌کند و هم وثاقت نظم انتظامی را در تراز حقوق دانشگاهی بالا می‌برد.

بند سوم - حق غرامت ناشی از اشتباه هیأت

قاعده جبران خسارت اقتضا دارد که هر زیان ناروا قابل مطالبه باشد و نظام دادرسی در برابر «اشتباه مؤثر مرجع رسیدگی» آیین‌های ترمیمی روشن و پیشین‌بنهد؛ این منطقی است، هم با اصول عمومی مسئولیت مدنی سازگار است و هم با مبانی فقهی و حقوقی که علم به قانون و رعایت قاعده لاضرر را شرط می‌شمارند (فضائلی و فلسفی، ۱۳۹۷: ۴۰۴؛ فضائلی، ۱۳۹۴: ۱۷۲). در قانون اساسی نیز اصل ۱۷۱ درباره خطای قاضی به منزله قاعده‌ای راهنما بر امکان الزام به جبران در صورت تقصیر یا اشتباه دلالت دارد. لازمه این مبانی آن است که «حق بر غرامت» به صراحت تعریف، قلمرو آن مشخص، مرجع صالح و معیار انتساب معین تصریح شود.

با این همه، در آیین‌نامه حاضر نهادی صریح برای «حق بر غرامت ناشی از اشتباه هیأت» به چشم نمی‌آید. نزدیک‌ترین حکم، تبصره ۱ ماده ۷ است که صرفاً در فرض تعلیق پیش از صدور رأی، اگر عضو تبرئه شود یا به مجازات‌های خفیف درجه اول (بندهای ۱ تا ۴) محکوم گردد، استرداد حقوق و مزایای معوقه ایام تعلیق را مقرر می‌دارد؛ و این نه «زیان‌های مادی فراتر از معوقات و

هزینه‌های دادرسی و دفاع» را دربر می‌گیرد، نه «لطمه اعتباری و معنوی» را، و نه «اعاده حیثیت و پاک‌سازی سامانه‌ای» موضوع ماده ۳۲ را تأمین می‌کند. از سوی دیگر، مواد ۲۶ و ۲۷ (جهت رسیدگی مجدد) و ماده ۳۳ (تعلیق و ارجاع به سبب عدم تطابق) ماهیتاً اصلاحی‌اند نه جبرانی؛ و حتی تبصره ۵ ماده ۷ راه مطالبه خسارت دانشگاه از عضو هیأت علمی را گشوده و حال آنکه طریق متناظر عضو علیه دانشگاه مسکوت مانده است. این عدم تقارن، آیین‌نامه را اداره‌محور و نامتوازن می‌نماید و ریسک خطای مرجع را عملاً بر دوش عضو هیأت می‌نهد.

۵- نتیجه‌گیری

با مذاقه در آیین‌نامه ۱۳۹۸/۰۸/۱۴ هویداست که نظام دادرسی انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، هرچند از برخی جهات پیشرفت داشته، مع‌هذا در سه مرحله‌ی پیش‌ارسیدگی، رسیدگی و پس‌ارسیدگی دچار خلل‌های مؤثر است: تفهیم اتهام بی‌معیار و فاقد مستند دقیق، سکوت از بیان بار و استاندارد اثبات و عدم تصریح به اصل برائت، حق وکیل و حق سکوت؛ بی‌وقتی فرآیند و فقدان مواعد معلوم برای تحقیق، ختم رسیدگی و انشای رأی؛ «عدم‌تعیین درون‌درجه‌ای» کیفرها که به اصل تناسب و پیش‌بینی‌پذیری را صدمه وارد می‌کند؛ ترکیب‌هایی که استقلال و بی‌طرفی هیأت‌ها را به سبب تعارض منافع ساختاری متزلزل می‌کند؛ نظارت پسینی که بیش از آن که قاطع باشد، اداری و درون‌سازمانی است؛ و سرانجام، فقدان باب مستقل برای اعاده دادرسی و پیش‌بینی روشن جبران خسارت ناشی از خطای مرجع. بر این مبنای، به زعم نگارنده لازم است که اصلاحاتی در آیین‌نامه صورت پذیرد که می‌توان رئوس و موارد مهم را در این موارد خلاصه کرد:

از یک‌سو باید استقلال هیأت‌ها جدی گرفته شود: توضیح آنکه جمع هم‌زمان سمت‌های اجرایی و عضویت رأی‌دهنده ممنوع، حضور یک عضو مستقل بیرونی پیش‌بینی، و شرکت حقوقدان واجد صلاحیت در همه جلسات و شورهای الزامی گردد. دسترسی هم باید آسان شود؛ با ایجاد شعبه در واحدهای مختلف و امکان برگزاری جلسات آنلاین. حقوق دفاعی را نیز باید بی‌ابهام و با معیار مشخص طراحی شود: بدین صورت که ابلاغی که مستند قانونی و خلاصه ادله را داشته باشد، دسترسی پیشینی به پرونده، حق وکیل، حق سکوت و منع هر برداشت منفی از آن، و نیز تعیین بار و معیار اثبات بر عهده مرجع تعقیب.

از سوی دیگر، آیین‌نامه باید زمان‌های قطعی هر مرحله را تعیین کند؛ جداول تناسب برای انتخاب مجازات در هر «درجه» تدوین شود؛ بایستی مستقل برای اعاده دادرسی با جهات حصری، مواعد روشن و آثاری چون اعاده حیثیت و پاک‌سازی سوابق افزوده گردد؛ حق غرامت در قبال خطا یا تقصیر هیأت پیش‌بینی شود؛ ناظری برون‌سازمانی با اختیار تعلیق، نقض و ارجاع ایجاد گردد؛ آموزش دوره‌ای اعضا انجام و آراء منقح بی‌نام برای ایجاد وحدت‌رویه منتشر شود؛ و سامانه الکترونیکی ابلاغ و پرونده، همراه با ابزار تحلیل داده، برای رصد اطاله و تعارض منافع استقرار یابد. در این صورت است که دادرسی انتظامی دانشگاهی به معیار دادرسی منصفانه نزدیک‌تر می‌شود و شأن دانشگاه و استاد حفظ؛ نظم حقوقی استوارتر و حکمرانی سنجیده‌تر.

منابع و ماخذ

۱. امامی، محمد و کورش استوارسنگری. (۱۳۹۷). حقوق اداری: سازمان‌های اداری کشور و استخدام (جلد اول، چاپ شانزدهم). تهران: نشر میزان.
۲. الیوت، کاترین و کاترین ورنون. (۱۳۸۳). نظام حقوقی فرانسه (مترجم: صفر بیگزاده، چاپ اول). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۳. حیاتی، علی‌عباس. (۱۳۹۰). اعاده دادرسی (چاپ دوم). تهران: انتشارات میزان.
۴. کردنائیج، کورش. (۱۳۸۴). تخلفات اداری کارکنان دولت و نحوه رسیدگی به آن (چاپ اول). تهران: انتشارات آرون.
۵. کریم‌زاده، سیف‌اله. (۱۳۷۸). شرح قانون رسیدگی به تخلفات اداری (چاپ اول). قم: انتشارات دارالفکر.
۶. لطفی، محمد. (۱۳۹۵). اصول دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها (چاپ اول). تهران: انتشارات خرسندی.
۷. محقق‌داماد، سیدمصطفی. (۱۳۹۲). قواعد فقه؛ بخش جزایی (جلد چهارم، چاپ ۲۷). تهران: نشر علوم اسلامی.
۸. مولایی، غلامرضا. (۱۳۹۴). صلاحیت و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری (چاپ دوم). تهران: معاونت آموزش، پژوهش و پیشگیری دیوان عدالت اداری؛ جنگل و جاودانه.
۹. نکویی، محمد. (۱۳۹۹). آیین رسیدگی به تخلفات اداری کارمندان دولت (چاپ اول). تهران: انتشارات جنگل.
۱۰. هاشمی، محمد. (۱۴۰۰). حقوق بشر و آزادی‌های اساسی (چاپ پنجم). تهران: نشر میزان.
۱۱. هاشمی شاهرودی، سیدمحمد. (۱۳۸۸). پژوهش‌های نو در عصر معاصر. قم: وزارت دادگستری.
۱۲. هداوند، مهدی و علی مشهدی. (۱۳۸۹). اصول حقوق اداری در پرتو آراء دیوان عدالت اداری (با مطالعه تطبیقی فرانسه، سوئیس، آلمان، مصر، لبنان، انگلیس و آمریکا) (چاپ اول). تهران: مرکز مطالعات توسعه قضایی، انتشارات خرسندی.
۱۳. هداوند، مهدی و مسلم آقایی‌طوق. (۱۳۹۶). دادگاه‌های اختصاصی اداری در پرتو اصول و آیین‌های دادرسی منصفانه (حقوق ایران و مطالعه تطبیقی) (چاپ سوم). تهران: انتشارات خرسندی.
۱۴. صادقی‌مقدم، محمدحسن و نادر میرزاده‌کوهشاهی. (۱۳۹۷). آیین رسیدگی به تخلفات انتظامی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی کشور (چاپ دوم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۵. شیروی، عبدالحسین. (۱۳۸۵). حقوق تطبیقی (چاپ پنجم). تهران: انتشارات سمت.
۱۶. طباطبائی مؤتمنی، منوچهر. (۱۳۹۳). حقوق اداری (چاپ نوزدهم). تهران: انتشارات سمت.
۱۷. انصاری، مسعود و محمدعلی طاهری. (۱۳۸۴). دانشنامه حقوق خصوصی (جلد اول، چاپ اول). تهران.
۱۸. علایی، حسین و جعفر براتی. (۱۳۹۸). بررسی و نقد دادرسی اداری در هیأت‌های رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی. تمدن حقوقی، ۲(۴)، ۹۳۳.
۱۹. جعفری، سیداصغر، محمدرضا زاهدی و رامین محمدی. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی فرایند رسیدگی به تخلفات اداری در آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به تخلفات اداری. حقوق اداری، ۸(۲۶)، ۲۹-۵۶.
۲۰. رایجیان اصلی، مهرداد. (۱۳۹۳). بازاندیشی دادرسی دادگرانه در پرتو اصل هم‌ترازی حق‌های بزه‌دیده و متهم. پژوهش حقوق کیفری، ۲(۷).
۲۱. فلاح‌زاده، علی‌محمد و محیا کامرانی. (۱۳۹۸). ارزیابی آیین رسیدگی دیوان محاسبات کشور از منظر دادرسی منصفانه. مجله حقوقی دادگستری، ۸۳(۱۰۸)، ۲۶۷-۲۸۷.
۲۲. فضائلی، مصطفی. (۱۳۹۴). جایگاه و اصول دادرسی عادلانه در حقوق بشر و دکتین قضایی اسلام. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱(۱)، ۱۵۹-۱۷۸.

۲۳. محمدعلی‌زاده اشکلک، حبیب و یاسر رشیدی. (۱۳۹۹). بررسی اصول دادرسی منصفانه در محاکم کیفری با توجه به قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲. آموزه‌های حقوقی گواه، ۶(۱)، ۱۵۳-۱۷۶.
۲۴. موسوی‌بجنوردی، سیدمحمد و سمیه روحانی. (۱۳۹۱). شاخصه‌های عدالت قضایی از منظر امیرالمؤمنین علی(ع) با رویکردی بر آرای امام خمینی(س). پژوهشنامه متین، ۱۴(۵۴)، ۱۹-۴۳.
۲۵. نجابت‌خواه، مرتضی، فاطمه افشاری و سیدشهاب‌الدین موسوی‌زاده. (۱۳۹۶). بررسی و آسیب‌شناسی ساختار و صلاحیت‌های مراجع اختصاصی اداری در حقوق اداری ایران. دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۲(۷۷-۷۸).
۲۶. نکوئی، محمد. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی آراء هیأت‌های رسیدگی به تخلفات اداری کارمندان از منظر اصول دادرسی عادلانه (با تأکید بر آراء دیوان عدالت اداری). پژوهش‌های نوین حقوق اداری، ۳(۹)، ۱۸۹-۲۱۵.
۲۷. نکوئی، محمد. (۱۳۹۱). ملاحظاتی در نظریه مشورتی اداره کل امور حقوقی قوه قضائیه در زمینه اختیار صدور حکم توسط هیات عالی نظارت بر رسیدگی به تخلفات اداری. تحقیقات حقوقی، (۵۷).
۲۸. گرجی ازندریانی، علی‌اکبر و یونس فتحی. (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی فرایند دادرسی در هیأت‌های رسیدگی به تخلفات اداری: تأملی پیرامون یک الگوی مطلوب. حقوق اداری، ۳(۹)، ۲۹-۵۱.
۲۹. یآوری، اسدالله. (۱۳۸۳). حق برخورداری از دادرسی منصفانه و آیین دادرسی نوین. حقوق اساسی، ۱(۲)، ۲۵۳-۲۹۰.
۳۰. محمدی مغنوجوی، فاطمه. (۱۳۸۲). اصول حاکم بر دادرسی منصفانه، مقررات داخلی و بین‌المللی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی). دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
31. Bassiouni, M. C. (2003). *Introduction to International Criminal Law*. New York, NY: Transnational Publishers.
32. American Association of University Professors. (n.d.). Recommended institutional regulations on academic freedom and tenure. Retrieved from
33. <https://www.aaup.org/report/recommended-institutional-regulations-academic-freedom-and-tenure>
34. Ulster University. (2016). Student academic offences policy (June 2016). Retrieved from https://www.ulster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0003/1095376/Student-Academic-Offences-Policy-2016.pdf
35. Ulster University. (2024). Dignity and respect—Bullying and harassment policy (v9, May 2024). Retrieved from
36. https://www.ulster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0003/226313/Bullying-and-Harassment-Policy-v9-May-2024.pdf
37. University of Oxford. (2019). Report on Staff Employment Review Panels (SERPs), University Appeal Panels (UAPs) and Redundancy Panels. University HR. Retrieved from <https://hr.admin.ox.ac.uk/files/reporttocouncilonserpsuapsandrpspdf>